

*LIDHJA SHQIPTARE E PRIZRENIT NE DOKUMENTE
ANGLEZE (THE ALBANIAN LEAGUE OF PRISREND IN THE
ENGLISH DOCUMENTS), Priština 1978, 321 str.*

Poznato je kako loše stoji naša istorijska nauka kad je reč o publikovanim vrelima. U obradi arbanaške prošlosti to je još kudikamo gore. Zbog toga svako izdanje izvora treba pozdraviti.

U iskustvu dužem od 300 godina na publiciranju dokumenata uhodala su se neka načela kojih su se izdavači građe dužni pridržavati. Ona se odnose na nalaženje i izbor onoga što će se obelodaniti, na to kako će se to učiniti i na priključnu aparaturu koja će olakšati upotrebu izdanja.

U okviru proslave 100-godišnjice Prizrenske lige, u Prištini su uloženi znatni naponi da se učine pristupačnim izveštaji na stranim jezicima o tome značajnom momentu arbanaške i balkanske prošlosti. Za tu su proslavu pripremljena dokumenta turske i engleske provenijencije, tj. onih zainteresovanih zemalja koje su imale najpozitivniji stav prema Ligi. Za diplomatska akta neutralnijih i nekih drugih zemalja istraživanja zapravo još nisu ni počela.

Omanja zbirka engleskih dokumenata sastoji se od 92 »numere«, kojima su priključeni predgovor i indeksna aparatura. Iz predgovora (na albanskom, srpsko-hrvatskom i engleskom) saznajemo o izboru dokumenata i o načelima kojih se držao priređivač izdanja dr Skender Rizaj, red. profesor Filozofskog fakulteta u Prištini. Reč je o izveštajima konzula iz raznih balkanskih središta i ambasadora iz različitih evropskih metropola upućenim britanskoj vladi. Izveštaji su u Arhivu britanskog ministarstva inostranih dela i u Britanskom muzeju (u tzv. Plavoj knjizi, u kojoj su registrovana akta razmatrana u parlamentu). Praktično, izveštaja iz Prizrena je najmanje, a najinteresantniji su, uostalom kao i kod ostalih velesila, oni iz Skadra. Profesor Rizaj dobro je učinio što se u pogledu odbira građe nije orijentisao samo na građu od formalnog datuma Prizrenske lige (10. juna 1878), nego je doneo i nekoliko dokumenata o više nego interesantnom ranijem razdoblju. Prva »numera« odnosi se na okupljanje bašibozuka (septembar 1877), koji su zaista činili osnovnu vojnu snagu pomenute organizacije.

Kao što je već rečeno, izbor dokumentacije vrlo je značajan element za domete i objektivna prilaz problematici. S obzirom da je ovde uključen srazmerno mali broj izvora, priređivač je pitanje izbora obrazložio, rekavši: »Pošto ima veliki broj engleskih dokumenata o Prizrenskoj albanskoj ligi, u ovaj tom našeg izdanja uključili smo najzanimljivija dokumenta, kako po njihovim vrednostima tako i po vrstama.« Pored britanskih diplomatskih izveštaja, bez obrazloženja su publikovana i diplomatska akta nebritanske (grčke, austrijske i druge) provenijencije, memorandumi i peticije Arbanasa (Lige) upućeni vladi u Londonu i neki materijali koji se odnose na rad Berlinskog kongresa. Razlog je za takvo zajedničko publiciranje što su se našla u Londonu (čak ne sva ni na engleskom jeziku). Takvo je sortiranje u najmanju ruku čudno. Primetno je da je znatan broj »numera« posvećen tursko-grčkom razgraničenju u Epiru i arbanaškoj reakciji na to, dok je takvih dokumenata o razgraničenju sa Crnom Gorom znatno manje, iako u svim diplomatskim arhivima upravo razgraničenje sa Crnom Gorom obiluje najvećom količinom prepiske, predloga itd. O novoj granici sa Srbijom gotovo da i nema dokumentacije u ovoj zbirci, kao što je skoro potpuno zaobiđeno

stanje u Kosovskom vilajetu; posebno se ne govori o anarhiji u uslovima svojevrsnog dvovlašća na terenu i o vrlo lošim odnosima muslimana i hrišćana, naročito u zoni Prizren—Đakovica—Peć. Takvih izveštaja iz Soluna ima napretek u svim diplomatskim arhivima. Kad je reč o Crnoj Gori i Srbiji, vidi se da su akta probrana s većom pažnjom. Slična zainteresovanost se sreće i kod vremenskog iscrpljivanja dokumentacije, tako da su priloženi izvori za prvu, uvelike otomanski orijentisanu etapu Lige (do kraja septembra 1878) nešto ređi. Na 1879. godinu odnosi se samo 18 celina, dok je težište na 1880. godini. Čak je i 1881. godina zastupljena sa svega dva izveštaja. Neopravdano je, naročito ako se moralo štedeti u prostoru, što su doneseni neki materijali o radu Berlinskog kongresa, jer (a) oni se ne tiču delovanja Lige, nego predstavljaju protokole i druga akta o radu kongresista, i (b) svojim poreklom ne ulaze u ovaj izbor. To ne samo što nisu engleski dokumenti, nego nisu izvorno ni napisani na engleskom jeziku. Na primer, priložen je i spisak potpisnika berlinskog ugovora, koji je inače vrlo dobro poznat naučnoj javnosti. To je u najboljem slučaju samo pomoćni materijal, koji izdavači sa minimalnom rutinom donose u dodatnoj aparaturi (»prilozi«), sitnijom vrstom sloga. Čak i turkofilski predstavnici Engleske bili su često vrlo kritični prema Ligi. Uostalom, dovoljno je reći da su nekim konzulima glave bile u torbi, pa je i britanski konzul iz Prizrena doista pobjegao u Carigrad. Konzul K. Grin, koji je najpre dugo išao naruku ne samo Turcima nego i Ligi, u toku 1880. došao je do vrlo negativnog zaključka o Ligi. To se zna i iz italijanskih i francuskih izveštaja iz Skadra, a vrlo je očigledno i iz akta br. 70. Grin je, primerice, u junu 1880, čak i sekretaru turskog poslanstva na Cetinju rekao da bi u Skadru trebalo obrazovati privremenu vladu koja bi sredila zapleteno stanje i među samim Arbanasima (jer su u vreme Lige i u njoj, a osobito van nje, postojale različite tendencije, recimo, već i o samoj autonomiji). Grin se negativno izražavao o vezi Porte i Lige u vreme kad je Porta gušila Ligu, i to u Skadru s pomoću svojih ljudi u samoj Ligi. Na žalost, ovde je donesen samo jedan takav dokumenat. Isto tako, kad je reč o pogibiji Mehmet Ali-paše u Đakovici sve diplomatske službe velesila raspolagale su vrlo detaljnim opisima zbivanja, čak i one sile koje nisu imale svojih predstavnika u Prizrenu. Ovde nalazimo jedan štur i rezimiran pomen. Dakle, u pogledu izbora, mora se konstatovati da je on u ovoj zbirci zainteresovan pa joj je zato vrednost za nauku znatno smanjena. Zbog toga se istraživači te problematike ne mogu osloniti na ovu rukovet, nego moraju samostalno tragati za izveštajima koji su ovde ispušteni.

Još o jednom momentu pisac je osetio da mora govoriti već u trećem pasusu Predgovora. Reč je o skraćivanju akata. Osnovna tematska skraćivanja izvršila je britanska služba, i to je u redu i razumljivo. Međutim, izaziva se podozrivost što se i priređivač dosta služio tim nepopularnim manirima. Obrazloženje za to je sledeće: »Ovo je učinjeno s namerom da ne bi se izdanje opteretilo nepotrebnim tekstovima. Sem toga, u prepisima ponekih albanskih peticija ne stoje imena njihovih nosilaca, već se samo kaže da slede njihovi potpisi.« Što je potrebno a što nepotrebno relativno je. Kidani su tekstovi, a ostala je neka »mitologija« o arbanaškom poreklu od Pelazga i dalje rodoslovlje u jednom inače dugačkom memorandumu. Treba reći da je skraćivanja dokumenata bilo uvelike i na izložbi dokumentacije o Ligi u Prištini (iako je tamo to bilo opravdanije, ali ne onoliko). Kidanjem tkiva želelo se da se uklone nepovoljni delovi dokumenata, pa i izrazi koji danas loše zvuče (»fanatici«) i slično.

Zbog žurbe ili nedovoljnog znanja jezika nisu verno transkribovani engleski tekstovi, tako da se engleski tekst na nekim mestima ne može koristiti (str. 181, 284, 300, 301). Na tri mesta u prva dva dokumenta i na pet mesta kasnije date su neke napomene u albanskom prevodu. Nije opravdano što tih više formalnih primedaba nije bilo i uz engleski original, iako je jasno da će biti dosta naučnika koji će se služiti engleskim tekstom, mada se dobro zna za metodološki zahtev da se služi originalnim iskazom. Kao da je zbirka priređena samo za Arbanase i one koji znaju taj jezik. Nije dato objašnjenje šta je sa priložima koji su indicirani u dokumentima, na primer sa mapom kapetana Sale pri utvrđivanju crnogorsko-turske granice (286). Čak da karte i nije bilo uz original, izdavač je bio dužan da kartu pomenutog terena donese u prilogu, i to kartu koju bi sam izradio na osnovu specijalki (čak i onih austrijskih ima u našoj zemlji!); ovako se tekst samo verbalno prati. Pored vrlo pričljivih memoranduma od više stranica doneseni su i telegrami od svega dva reda (n° 83, str. 305), premda je već njihova važnost upućivala da budu saopšteni uz neku napomenu. Nije dato ukazivanje na izvornik kod akata koji su navedeni iz »Plave knjige«, što bi bila elementarna korektnost prema budućim istraživačima. Zbog opšteg nedovoljno stručnog izdanja javlja se kod čitalaca dilema o svrsi knjige: je li to naučno izdanje ili neka popularna i prigodna jubilaraska hrestomatija.

Ima i materijalnih omaški. Dokument broj 2 datiran je sa 18. februara 1878, iako je reč o 1879. godini. Na taj zaključak jasno ukazuje pozivanje na pristupanje Ligi prošle godine, tj. 1878. (jer ona nije postojala 1877. godine) (str. 182), kao i sama činjenica da se francuski konzul 1878. godine nalazio u Skadru; on je u njemu bio i 18. februara (o tome vidi: Archives diplomatiques du Ministère des affaires étrangères, CPC, Scutari, vol. XXI, fol. 49), a Ž. Pons ga je počeo zamenjivati tek od 15. juna te godine (Isto, fol. 133).

Dosta bi trebalo da se isprave sve greške ili uklone nepoznavanja, posebno kad je reč o istorijskoj geografiji i o poimanju ličnosti-aktera zbivanja. *Zanewald* (str. 224 i 90) dobro je poznati vojvođanski Nemač i kapetan Sauerwald, o kome se ponaosob pisalo u našoj nauci. Ljuma je u engleskom tekstu ostala Loma (235), Mrkojevići su u engleskoj verziji Mirkovići (306) a u arbanaškoj Markovići (171), dakle jedno neispravljanje i jedno pogrešno korigovanje. Dinoš je u engleskom tekstu počesto Dinaš. U obe verzije na više mesta sreće se neprepoznatljiv zaliv Theodo, mada stručnjaci znaju da je to Tivat. Peć je u engleskoj transkripciji ostala Spet (182, 48), Solun Salinika (181, prvi dokument!), Pulati su ostali Pullali (190), dok su u arbanaškom prevodu greške originala ispravljene. Skretanje pažnje na neidentifikovani lokalitet Granichi takođe nije učinjeno u engleskoj verziji. I ovde nije jasno zašto nije intervenisano u engleskom originalu, pa se i tu postavlja pitanje je li izdanje namenjeno samo Arbanasima i znalcima arbanaškog jezika.

Slično se zapaža i u kazalu ličnih imena i geografskih naziva (313–321). Indeks je dat samo na arbanaškom jeziku i prema obliku kakva su imena u arbanaškom prevodu a ne i u originalu, odnosno nije dat naziv geografskih lokaliteta onako kakav je u jeziku zemlje odakle je uzet nego samo kako ta mesta nazivaju Arbanasi. Za dosta ličnosti nisu data objašnjenja (mada to nikako nisu bile epizodne figure), i to zato što se iz sadržaja dokumenata nije videlo o kakvoj je ličnosti reč a priređivač nije imao opšteg znanja da zna šta su te ličnosti radile pa čak i kome su pripadale. Nema sumnje da izrađivači registara treba da se služe stručnim pomagalima, leksikografskim izdanjima odnosno naroda ili bar *Diplomat-*

skim rečnikom, koji se takođe nalazi u bibliotekama naše zemlje. Ovako se nije mogla prikriti činjenica da priređivač nije stručnjak za period o kojemu objavljuje građu.

Ove su napomene i primedbe Arhivu Kosova pri daljem angažovanju priređivača sličnih zbiraka, i to ne samo u pogledu editora nego i pri izboru recenzenata, jer i oni dele odgovornost za stručnost knjige.

Bogumil Hrabak

A-J. P. TAYLOR: The Origins of The Second World War, Penguin Books, 1977, 357 str.

A-J. P. Taylor jedan je od najcjenjenijih engleskih historičara koji se bavi razdobljem druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća. Napisao je desetak knjiga o engleskoj i njemačkoj politici, Habsburškoj Monarhiji, Bismarcku, prvom i drugom svjetskom ratu. Knjiga »Uzroci drugoga svjetskog rata« prvi je put objavljena 1961. a do 1977. doživjela je čak 11 engleskih izdanja, što nedvojbeno pokazuje koliko je knjiga zanimljiva ne samo za stručnjake već i za široke krugove čitalaca. Što je potaklo tolik broj ljudi da kupi i čita Taylorovu knjigu?

Naime, rad ovoga engleskog historičara unio je mnogo novih, gotovo neočekivanih tumačenja evropske politike od Versailleske konferencije do početka drugoga svjetskog rata. Potpuno pojednostavnjujući osnovne Taylorove teze, mogli bismo reći: prvo, mirovni ugovor u Versaillesu bio je potpun promašaj — on je u Njemačkoj izazvao revolt, ali nije skršio njemačku privrednu, političku i vojnu moć, što je tom ugovoru bila osnovna namjena. Drugo, loša, neprincipijelna i bojažljiva saveznička politika tridesetih godina samo je olakšala Hitleru i nacionalsocijalistima da svoju politiku provode bez ikakva opiranja francuske i britanske diplomacije. I treća je teza usko povezana s drugom: Hitler se u vanjskoj politici služio gotovo istim metodama kao i ostali državnici, te nije želio rat, već ga je na to prisilio slijed događaja. Dok bismo se s prve dvije postavke mogli složiti, smatramo da je treća postavka prilično teško prihvatljiva.

U prvim je poglavljima Taylor analizirao Versailleski ugovor o miru i došao do zaključaka koji se nikako ne mogu zanemariti.

Weimarska Republika potpisala je ugovor ne zato što je htjela takav sporazum sa saveznicima, nego zato što više nije imala vojsku koja bi se mogla boriti. Nikada njemački parlament nije usvojio odluke mirovnog ugovora, a nijedan Nijemac nije taj ugovor smatrao pravednim, kao »mir bez pobjednika i poraženih«. Svi su se Nijemci željeli riješiti tog ugovora ili barem jednog njegovog dijela, u prvom trenutku kad to bude moguće. I kancelar Gustav Stresemann, dobitnik Nobelove nagrade za mir, želio je reviziju mirovnog ugovora, pokušavajući prethodno uvjeriti sve da Njemačka vodi izrazito miroljubivu politiku. Dakle, mirovnim ugovorom u Versaillesu saveznici su oduzeli Njemačkoj 1/7 teritorija, a 10 posto Nijemaca ostalo je izvan granica svoje domovine; nametnuti su joj teški reparacioni zahtjevi i proglašena je jedinim krivcem za rat. Francuska je sklopila niz obrambenih ugovora sa zapadnim i istočnim njemačkim susjedima, sve u cilju da što više oslabi njemačku ekonomsku, političku i vojnu moć.